

CVETKA TÓTH
Filozofska fakulteta
Ljubljana

UDK 141.82.073:1(38)

ANÁMNESIS RESNICE IN ESHATOLOGIJA RESNICE O Blochovem razumevanju antične filozofije

Nemški filozof judovskega porekla Ernst Bloch (1885–1977) je ustvaril obsežen življenjski prispevek, ki ga je sam razumel kot odprt filozofski sistem. Sanje vsakega filozofa so, da bi za seboj pustil vrsto del, in Blochu je to nedvomno uspelo. S Platonovo pomočjo je pojasnjeval, da pišejo predvsem tisti, ki v sebi čutijo in negujejo potrebo po nesmrtnosti.

Starogrško filozofijo je Bloch zelo dobro poznal in jo tudi kar nekaj let predaval, predvsem na Univerzi v Leipzigu (1949–1956), kjer je deloval kot naslednik Hansa-Georga Gadamerja. Vsa njegova dela, ne glede na čas, v katerem so nastajala, so polna komentarjev o antični filozofiji in njenih problemih. Blochov odnos do posameznih filozofov je kot živ pogovor, ki ga usmerja njegova hermenevtika utopije in upanja. Pri tem je Bloch pokazal izjemno miselno samostojnost in izvirnost in poudarjal, da se samo z nekaterimi velikimi imeni iz zgodovine filozofije ne da filozofirati. Že zelo zgodaj, še v času svojega začetnega oblikovanja, je pri svojih sodelavcih veljal za misleca, ki filozofira in razmišlja tako, kot da bi filozofije sploh ne bilo, podobno kot sta filozofirala Aristotel in Hegel.

Povsem upravičena je njegova suverena izjava, ki jo je podal proti koncu svojega življenja, namreč da je filozof, ki prebiva v svoji lastni stavbi. Zdaj, ko je Blochova življenjska in miselna pot že dolgo sklenjena, nam ostaja vprašanje, kaj mu je omogočilo, da je zgradil svojo lastno filozofsko stavbo. Blocha kot misleca in filozofa namreč odlikuje pokončna drža, celo tako, da mnogi njegovo filozofijo označujejo kar z izrazom "filozofija pokončne hoje". Pri tem je Bloch sam pojasnil, kaj ga je usmerjalo pri nastajanju njegove misli.

Miselni vzor za njegovo dojemanje smisla filozofije ni bil toliko ta ali oni filozof, ampak čudenje, strmenje oziroma tò thaumázein. Bloch sledi temu, kar je že Platon izrazil, da je "thaumázein in čisto nič drugega arché za filozofijo"¹. Podobno izjavlja še Aristotel

¹ Platon: *Theaitetos*, 155 D.

s trditvijo, da "tako kot некоč tudi še sedaj napoti ljudi do filozofiranja ravno čudenje"². Trajni izvor filozofije, ki sploh omogoča zgodovinsko ugotovljiv začetek nastanka filozofije, je v čudenju, strmenju in osuplosti nad dejstvom obstoja stvarnosti, sveta in človeka. In Grk se čudi in strmi zaradi dejstva, da je svet, da je to in ono, ne pa, da ničesar ni. Tako s pomočjo čudenja nad svetom in tem, kar je in obstaja, človekova misel ugotavlja pomen in smisel tega, kar je.

Kar je, je nekaj in ne ničesar. Ta "nekaj", dejstvo obstoja biti, sveta, človeka, je Bloch povzel v izraz nekonstruirano vprašanje, kajti bit, bivajoče je dejstvo in ne konstrukcija, in sicer dejstvo, ki kot tako vedno znova sproža vprašanja; in eno najbolj temeljnih vprašanj je ravno vprašanje, kaj je to, kar je. Že samo to vprašanje povzroča obstoj filozofije in hkrati onemogoča njen konec, tako, da je Bloch v sodobni filozofiji eden redkih, ki so izrazito protestirali proti znani tezi o t.i. koncu filozofije, ideji, ki jo je označeval celo za modno norost. Zaklinjalcem konca filozofije je Bloch odločno ugovarjal z argumentom, ki izhaja iz najbolj bivanjske, tj. ontološke danosti njene problematike, kajti predmet, s katerim se filozofija ukvarja, je trajen.

Nikakor ne moremo enkrat za vselej, še manj z enim samim in dokončnim odgovorom odgovoriti na vprašanje vseh vprašanj: Kaj je to, kar je? Po tej plati je celotna Blochova filozofija en sam odprt in z ničimer dokončan komentar znane Aristotelove misli, ki se glasi: "In zares je tudi že dolgo, kakor tudi sedaj in celo vedno predmet iskanja in tisto, ob čemer vedno pridemo v zadrego, ravno to, kaj je bivajoče (τί τὸ ὄν), to je, kaj je bitnost (ousía). Zato pa je tudi naša naloga, in celo največja, primarna ter tako rekoč edina naloga, da proučujemo, kaj je tako bivajoče"³. Po Blochu živi celotna filozofija v bistvu samo od tega, da že znani in dani odgovori nikakor ne zadoščajo, zato je za filozofsko misel zelo pomembno, da ne opušča moči spraševanja – in ravno glede spraševanja so nam Grki trajen vzor.

Moč spraševanja je po Blochu vedno odvisna od moči filozofovega čudenja, kajti ugaslo čudenje kakega filozofa res pripelje do konca filozofije, toda do konca njegove lastne filozofije, ne pa filozofije kot take. V primerjavi s Platonom, čudenja ne postavlja samo na začetek filozofije, ampak je čudenje "prav tako njena sredina in njen odprt konec, saj kulminira na koncu"⁴, tako da zavrača še Aristotelovo pojmovanje, po katerem čudenje premine tisti trenutek, ko spoznamo vzrok stvari, ki jo proučujemo. Zavest o ohranjanju čudenja je zato Blochov trajni apel filozofiji, ki seveda ni razumljiv brez upoštevanja starogrških izročil.

² Aristotel: *Metafizika*, 982 b.

³ Aristotel: *Metafizika*, 1028 b. Prevod citiran iz Valentin Kalan: *Dialektika in metafizika pri Aristotelu*, MK, Ljubljana 1981, str. 173.

⁴ Ernst Bloch: *Philosophische Aufsätze zur objektiven Phantasie*, Gesamtausgabe, Band 10, Suhrkamp, Frankfurt 1977, str. 149.

Pri Talesu in takratnih grških mislecih miletske šole se javlja "prva, čista filozofska luč"⁵, ki je vsa prežeta s čudenjem, ugotavlja Bloch. Njihova misel je zares filozofija predvsem zato, ker ti misleci s svojim načinom dojemanja in razmišljanja nikakor niso dopustili, da bi ta prva filozofska luč ugasnila. Negovali so in niso zanemarjali čudenja, ki je ostajalo navzoče v vseh njihovih iskanjih in spraševanjih kot kakšna "prvotna ost", ki se sproža vsakokrat na čem novem in še neodkritem. Njihova misel je zgledna predvsem zaradi tega, ker dokazuje, da je trajni vir in možnost filozofiranja ravno v zavesti o ohranjanju čudenja. Mišljenje ravno s pomočjo čudenja napreduje k pojmu.

Če se vprašamo, kaj je Grke sploh ustvarilo kot Grke in s tem nam vsem znano podoba grštva, potem je Blochov odgovor najprej samó v tem, da njihov občutek jaza, tj. njihova pristna zavest o jazstvu. Čeprav so bili Grki, kakor jih mi razumemo, usmerjeni k stvari, so po Blochu hkrati s tem bili med prvimi, ki so premogli zavest o jazu. Njihov način razmišljanja kaže že visoko stopnjo samozavesti, celo tako, da je Hegel govoril o substancialnosti grškega duha, kajti napredek je bil mogoč samo s postavljanjem samostojnosti duha. Tako Hegel svežino tega duhovnega življenja opisuje z naslednjimi besedami: "V čutni prisotnosti nastopa kot utelešeni duh in kot poduhovljena čutnost v enovitosti, porojeni iz duha"⁶. Šele s tem ko je duh dojet v svoji docela samostojni vlogi, omogoča nastanek in razvoj individualnosti, in to takšne, kot nam jo ponuja grštvo na različnih področjih. Hegel govori celo o lepoti duha in lepi individualnosti Grkov; stvaritve človeka so dobesedno umetnine in ena najlepših je ravno subjektivna umetnina, tj. oblikovanje človeka po samem sebi.

Po Blochu z Aristotelovo in Plotinovo pomočjo kaj subjektivnega, sicer naravnano na objektivni predmet, npr. "poslušanje poslušanja" (akoúein toú akoúein) pripelje do prave refleksije kot povsem gotovega spoznanja (parakolouthéin heautô, syneidêsis). Tendence tega razvoja vidimo še pri Marku Avreliju, izrazito pri njegovem pojmu samoopazovanja (tà eis heautón). Po Blochovem prepričanju je v vsem tem razlog za odziv, ki je prišel s povsem druge strani, namreč iz sveta *Svetega pisma* in ki ga v *Tübingenškem uvodu*⁷ povzema kar v rek: Salva animam meam.

Že na začetnih straneh svojega dela *Vmesni svetovi v zgodovini filozofije*⁸ ugotavlja, da je zavest o jazu prvič povsem jasno izražena pri starogrškem filozofu po imenu Bias, in sicer z njegovo znano

⁵ *Ibidem*, str. 396.

⁶ G. W. F. Hegel: *Filozofija zgodovine*, CZ, Ljubljana 1967, str. 163.

⁷ Ernst Bloch: *Tübinger Einleitung in die Philosophie*, GA, Band 13, str. 37.

⁸ Ernst Bloch: *Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte*, GA, Band 12, str. 10.

mislijo, da vse svoje nosim s seboj, misel, ki smo si jo sicer kot občekulturno dobrino prisvojili na podlagi latinskega reka *Omnia mea mecum porto*. Način, kakor je Bloch razumel Biasovo misel, izrazito izpostavlja navzočnost človeka v spoznavnem procesu, kajti šele če je človek zares zraven, je znanje pravo.

Za filozofijo je način razmišljanja odločilen in k mišljenjski drži sodi, da se uspe dvigniti nad to, kar samó je. Zato je Bloch izrecno poudarjal, da misliti pomeni transcendirati, tj. presežati, kar je ena izhodiščnih tez njegovega najbolj obsežnega dela z naslovom *Princip upanja*. Že zelo zgodaj se je človek začel spraševati, ali ne bi svet in razmere v njem lahko bili boljši, bolj humani in urejeni tako, da bi ljudem v njem nudili varnost in občutek domačnosti. V uvodu svojih predavanj o grški filozofiji Bloch razlaga smisel razmišljanja s človekovo željo po domovanju v svetu. Kajti pogoji za življenje v svetu človeku niso ravno naklonjeni; ljudje v njem najprej občutimo nelagodje. Svet v svoji danosti je surov, kajti preživetje v njem je glavni problem in bivanje v njem je po Blochu v bistvu nedomovanje. Ravno potreba po preživetju sili človeka, da razmišlja in da premaga strahove in demone, ki mu grozijo od vsepovsod. Urediti si bivanje v svetu tako, da bo svet zares človeški, po Blochu pomeni domovati v svetu in želja prebivati vsepovsod kot doma je njegovo razumevanje filozofije, ki sovпада z znano Novalisovo definicijo filozofije kot nostalgije. Svet Grkov nam ponuja občutek domačnosti, ta vzor, namreč prebivati vsepovsod kot doma, je Bloch vgradil v temelje svojega pojmovanja upanja in utopije. O svojem znanem delu z zelo značilnim naslovom *Duh utopije* (1918) je še mnogo pozneje, leta 1968, poročal, da ga je v celoti gledano pri njegovem nastajanju spremljala tale misel: "Svet ni resničen, toda človek in resnica ga bosta vrnila v domovanje"⁹.

Motiv domovanja v svetu je v Blochovi filozofski misli tako izstopajoč, da je Edvard Kocbek, ki je bil pri nas med prvimi, ki so začeli opozarjati na pomen Blochove misli, v njej videl "eno samo monomanično razgrinjanje domotožja v človekovih pojmihi, domotožja v njegovi dejavnosti, domotožja v utopijah"¹⁰. Bloch namreč svoje pojmovanje resnice ne povezuje zgolj s tem, kar samó je in kar določajo pretekli vzroki, ampak še s tem nenastalim, česar še ni. V naravi človekovega dožemanja je, da razmišlja, če je bivajoče táko, kot je, sploh primerno, da bi v njem domovali na pristen in neodtujen način. Filozofija se je po njegovem vse preveč usmerjala v kaj preteklega, tako Platon svoje pojmovanje resnice in naravo védenja utemeljuje z anámnesis, s spominjanjem tega, kar je duša nekoč gledala. Temu pojmovan-

⁹ Ernst Bloch: *Geist der Utopie*, GA, Band 3, str. 347.

¹⁰ Edvard Kocbek: "Obrazi – Ernst Bloch". *Naša sodobnost*, št. 3, 1962, str. 257.

ju resnice manjka preboj naprej, kajti vse preveč je opredeljena s preteklim, ne premore dimenzije prihodnosti, možnosti za kaj bistveno drugačnega od tega, kar samó grozljivo je.

Ljudje ne bivamo zaradi sedanjosti, še manj zaradi preteklosti, ampak zaradi prihodnosti. Bivanje, ki ga določajo še hkrati prihodnji vzroki, vztraja na napredku, ki ga je Bloch povezoval z utopijo in upanjem ter s tem pojem resnice kot anámnesis soočal še z eshatologijo resnice. Na tej podlagi razumemo, zakaj pojma utopije po Blochu nikakor ne gre jemati v negativnem smislu, tj. utopistično. Ne glede na pomen besede u-topija, tj. kraj, ki ga ni, utopija ne pomeni nikjer ali celo nikdar, tudi ne "tópos ouránios" ampak "še-ne", in je kot taka povezana s presežnostnim mišljenjem, ki ima pogled usmerjen naprej. Utopično mišljenje je po Blochu odprto mišljenje, vendar pri tem ne gre samo za mišljenje sámó, ampak še za možnosti v stvarnosti sami, ki pa so še neudejanjene. Spoznavni proces, naravo čudenja in spraševanja Bloch primerja z dojetjem tega, kar sta v svetu tendenca in latenca. Odprtemu mišljenju stoji nasproti še odprta stvarnost, kajti njena procesualnost ni z ničimer dokončna in zaključena, zato tudi bistvo ni samo "bilost". S svojo utopično ontologijo Bloch razume, da utopija nikakor ni stvar določene filozofije zgodovine, ampak bivanjska, antropološka določitev človeka. Zato je po Blochovem prepričanju vsebina utopije nekaj povsem človeškega, pomeni prisvajanje samega sebe. Tako na podlagi Blochovega obsežnega življenjskega prispevka ne moremo govoriti o koncu utopij v dobi, ki se je po letu 1989 sicer deklarirala za t.i. postutopično dobo.

V svojih predavanjih iz antične filozofije je Bloch izrecno poudarjal smisel študija zgodovine filozofije s tem, da odkrivamo kaj novega, še neznanega in neodkritega, in pri tem celo apeliral, naj nas usmerja "patos novega"¹¹. Zdaj nam odkriva tudi novega Platona, ne več tega, ki pojmovanje resnice utemeljuje z anámnesis, ampak Platona, ki povezuje filozofijo in eros. Po Blochu gre pri tem za eno izmed najbolj osrednjih tem Platonovih dialogov, namreč za vprašanje o bistvu filozofije in o motivu za filozofiranje. Ta motiv ne prihaja od zgoraj, iz sveta večnih idej, ampak od spodaj, iz živega, živetege življenja, najbolj neposredno povezanega s celoto stvarnosti. Eros, ki je prežemanje med imeti in ne imeti, ostaja težnja po pristnem domovanju v svetu, poudarja Bloch¹². Kot tak je živo protislovje, celo "dialektični afekt"¹³, ki kaže na to, da bivajoče ni popolno in zaključeno; z njegovo pomočjo nastaja nemir iskanja v svetu, nemir, ki resnico sveta odteguje anámnesis. Kajti "anámnesis označuje ne-utopijo v doseda-

¹¹ Ernst Bloch: *Antike Philosophie*. Leipziger Vorlesungen 1950–1956, Band I, Suhrkamp, Frankfurt 1985, str. 29.

¹² *Ibidem*, str. 139.

¹³ *Ibidem*.

nji filozofiji", odločno pove v svojem *Tübingenškem uvodu v filozofijo* in nadaljuje: "Anámnesis je metoda, v kateri sta prezrti spremi-njanje in prihodnost, kjer se prežvekuje negibno večnost, bitnost pa je prepoznavna samo kot bilost (Ge-wesenheit). V anamnetični filozofiji ni odprtosti, ki bi polnila svet na njegovi prednji strani (fronti)"¹⁴. Smisel za "novum" odkriva "dialektično odprti eros"¹⁵, opozarja Bloch v *Principu upanja*. Šele če se misel odreče "statično zaprtemu pojmu biti, prihaja do dejanske dimenzije upanja"¹⁶. Svet pa je poln razpo-loženja, tendence k čemu boljšemu, bolj humanemu, težnje po bivanju brez bolečine, strahu, tesnobe in samoodtujitve.

Pri tem gre za motiv, ki kot tak ne določa samo bistva Platonove filozofije, kolikor je ta povezan s teorijo erosa, ampak po Blochovem razumevanju¹⁷ omenjeni motiv zelo odločilno vpliva na mnoge velike filozofe. Kajti upanje in hkrati nagon, da je pot, ki pelje v domovanje, dosegljiva, je navzoča še v Aristotelovem pojmu materije, pojmovane kot možnost, pri Leibnizu v njegovem pojmu tendence. Tudi mimo Kanta in Hegla Bloch ne gre: po njegovem učinkuje upanje kot nepo-sredovano v Kantovih postulatih moralne zavesti, kot posredovano na način sveta pa v Heglovi zgodovinski dialektiki.

S svojim apelom, da naj bo med drugim smisel študija filozofije v odkrivanju novega, je Bloch razumel še z odkrivanjem prihodnosti v preteklem. S tem, ko opozarja na pomen upanja, dejansko odkriva nove, še neudejanjene možnosti, blochovsko "še-ne-bití". Bloch je namreč filozof, ki je idejo mesijanstva zavestno prenesel v središče svojega filozofiranja, vendar ga je vedno znova utemeljeval s filozof-skimi sredstvi in s številnimi primeri iz zgodovine filozofije, tudi sta-rogrške.

Ideja mesijanstva seveda ni razumljiva brez judovske tradicije. V soočenju z antičnim in judovskim pogledom na svet si Bloch po-maga z nazori znanega filozofa novokantovske usmeritve Hermanna Cohena (1842–1918). Z njegovo pomočjo poudarja, da je za antični svet značilna "anamneza resnice", ki se bistveno razlikuje od "eshatologije resnice"¹⁸, tako zelo značilne za judovski svet. Bistvo eshatologije resnice Bloch razume kot resnico, "ki je sama v sebi še od-prta, vsebuje še-ne-bit"¹⁹, glede na anamnezo resnice, ki tega ne pre-more in je povsem potopljena v preteklost, v ponovno spominjanje. Tako Hermann Cohen ugotavlja naslednje: "To je velika kulturnozgo-dovinska uganka, ki jo postavlja mesijanstvo. Vsi narodi umeščajo

¹⁴ Ernst Bloch: *Tübingen Einleitung in die Philosophie*, str. 276.

¹⁵ Ernst Bloch: *Das Prinzip Hoffnung*, GA, Band 5, str. 17.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, str. 6.

¹⁸ Ernst Bloch: *Atheismus im Christentum*, GA, Band 14, str. 85.

¹⁹ *Ibidem*.

zlato dobo v preteklost, v pradobo; judovsko ljudstvo pa edino upa v razvoj človeštva v prihodnosti. Edino mesijanstvo trdi, da se človeški rod razvija, medtem ko zlata doba predpostavlja razvoj navzdol. Zardi tega je označevanje mesijanstva kot zlate dobe zelo groba napaka, ki misel dejansko sprevrača. Preteklost in sedanost izginjata v mesijanstvu pred prihodnostjo, ki edina izpolnjuje zavest v času²⁰. Od tod zdaj po Blochu²¹ smisel razlage stavka 'ehyeh 'ašer 'ehyeh. Ta je po svojem najglobljem smislu izražena s prihodnjim časom kot: Jaz bom, ki bom, kajti poudarek je izrazito na prihodnosti.

Blochova filozofska sekularizacija poteka na ravni njegove "ontologije še-ne-bití", zato iz antične filozofije še posebej izpostavi Aristotelovo pojmovanje materije (hýle) predvsem v tem smislu, da bi z njim utemeljil svojo "ontologijo možnosti", toda možnosti, pojmovane kot kaj povsem realnega. Identiteta bivajočega po Blochu nikakor ni dokončno določena in izčrpana samo s tem kar-že-je, oziroma s kategorijo dejanskosti (enérgēia), temveč s pomočjo spraševanja kot "vrtajočega čudenja" tudi še s tem, kar-še-ni, namreč s kategorijo možnosti (dýnamis). Kritično ugotavlja, da tradicionalna ontologija kot nauk o bivajočem ni bila naklonjena kategoriji možnosti, kajti z njo je povezan pojem naključnega in prepričanje, da bivajoče nikakor ni popolno in zaključeno. Kot da bi se ontologija bala vsega prihodnjega in zato povelečevala arhaizme, npr. mit o zlati dobi, za katero, kot ugotavljajo mnogi filozofi, niti nimamo dokazov, da je kdaj zares bila. Že pri Aristotelu vidi Bloch nastavke za proti-model anamnetično usmerjene ontologije; tako je "z Aristotelom Platonov eros iz duše prenesen na materijo"²².

Pri Blochu je izrecen poudarek na pojmovanju materije kot "realne možnosti". Tako pojmovana stopa v prepričljivo soočenje celo z "vsemočjo najvišje forme", ki ji oporeka, tj. "božji actus purus"²³, saj ta vztraja na tem, da je Bog svet ustvaril iz ničā. Giordano Bruno razume, da je "svet povsem realizacija možnosti", ki so vsebovane v enotni materiji. Bistvo sveta, ki je v njegovi materialnosti, Bruno utemeljuje s pomočjo Aristotela in Bloch omenja njegovo misel, iz katere izhaja, da mora materija veljati za "actus in entelehijo".²⁴ Svet sam je v bistvu "nezaključena fenomenologija naše stvarne materije kot ultimum, ne primum"²⁵, iz česar izhaja, da Bloch ne gradi več na kakšni mitologiji prvega. Pri Blochu seveda ostaja odločilen njegov

---

²⁰ Hermann Cohen: *Religion der Vernunft aus den Quellen des Judentums*, Fournier, Wiesbaden 1988, str. 337.

²¹ Ernst Bloch: *Atheismus im Christentum*, str. 85.

²² Ernst Bloch: *Antike Philosophie*, str. 262.

²³ Ernst Bloch: *Das Prinzip Hoffnung*, str. 272.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Ernst Bloch: *Tübinger Einleitung in die Philosophie*, str. 226.

poskus izgradnje ontologije še-ne-biti in v tem kontekstu rešuje "aporije še-ne-biti" z očitno Aristotelovo pomočjo.

Bloch se zaveda, da gre za določeno interpretacijo Aristotela, ki jo glede materije kot možnosti, s pomočjo katere je vidna utopija v materiji, imenuje kar "levi" Aristotel. V tako pojmovani materiji ima svoje mesto "fenomenologija in enciklopedija človeške vsebine upanja", celo neodvisno od človeške zavesti, zato njegov odločen sklep: "Zaradi tega ne preseneča, da je objektivno-realna možnost edino jamstvo za novum, ki ima svoj edini substrat v materiji."²⁶ Pri tem poudarja definicijo materije kot *dýnami* ón (bivajoče-v-možnosti), kajti za *katà tò dynatón* (glede na možno) ugotavlja, da je preveč pesimistična. S tem ko je materijo odtegnil pasivnemu in togemu mehanskemu dojemanju, jo kot *dýnami* ón definira kot najširši prostor za možnosti, kot "osnovo delovanja vsega nasploh v svetu"²⁷.

S takim pojmovanjem materije Blochova filozofska misel izrazito stopa v materialistično tradicijo filozofiranja, ki vsaj po njegovem razume smisel materializma s tem, da svet razlagamo samo iz njega samega. V tem smislu so v pojmu materije kot realne možnosti mnogi dragoceni nastavki, ki Aristotelov prispevek izkazujejo kot trajno aktualen. Zato ne preseneča zadnji, sklepni stavek, s katerim zaključuje svojo obsežno predstavitev o Aristotelu, patetični klic: "Naprej k Aristotelu!"²⁸ S svojo materialistično zarezo skozi svet kot trajno dediščino naslavlja na mišljenje potrebo po ozaveščanju sreče in ne samo svobode, kot je to razumel večinski del idealistične filozofske tradicije. Aristotelova etika je načelo sreče povzdignila v principium individuationis in ukinila Sokratov skrajno moralistični intelektualizem.

S takšno interpretacijo Aristotelove misli gre za razvojne tendence, ki sta jih začela Teofrast in Straton, tendence, ki jim Bloch priznava, da imajo ogromen vpliv na razvoj materialistične misli. Panteizem, kakršnega dobimo pri Giordanu Brunu, je tesno nadaljevanje stališč t.i. Aristotelove levice. S panteizmom se materializem dobesedno razbohoti v svojem slavljenju kozmične neskončnosti, kajti z njim je čaščena natura naturata. Ta povzdiguje tostranstvo in z "zlato neskončnostjo tostranskosti", tj. z "velikim paradoksom, da je tostranstvo neskončno", dopoveduje, da za "onstranstvo ne ostaja nikakršen prostor več"²⁹. Vendar bi bila na podlagi teh stališč povsem zgrešena ocena, da je Bloch za svoje razumevanje materializma, še bolj pa za njegovo aktualnost in popularizacijo zelo tendenciozno interpretiral Aristotelovo in celotno antično misel. Ravno v tej zvezi je nujno opo-

²⁶ *Ibidem*, str. 233.

²⁷ Ernst Bloch: *Antike Philosophie*, str. 261.

²⁸ *Ibidem*, str. 329.

²⁹ *Ibidem*, str. 278.

zoriti na nekaj dejstev glede Blocha samega in njegove "blochovske" drže.

Bloch je mislec pokončne hoje in k tej njegovi pokončni drži sodi, da je ateist, toda – kot je sam dejal – "ateist po volji Boga". Vsekakor je izjemna odlika njegove misli dejstvo, da razmišlja mimo enostranosti ateizma in teizma ter v marsičem celo ukinja mejo med njima. Po tej plati je njegova filozofija kot en sam, z ničimer dokončan pogovor z naslednjo Heraklitovo mislijo: "Duši ne najdeš mejá, četudi prehodiš vsa pota: tako globok logos ima"³⁰. Temelj njegovega spraševanja je zavezanost tostranskemu svetu, spraševanje pa neguje moč čudenja in hkrati presežnostno naravnost.

Trajno in priznано mesto v zgodovini filozofije dvajsetega stoletja pripada Blochu zaradi njegove obsežne enciklopedije utopije in upanja. Po Blochu mišljenje kot moč presežnostnega razmišljanja, ne more razreševati sokratovskega vprašanja "tí estin" na ravni spominjanja, tj. anámnesis. S primeri iz antične filozofije, celo iz staro- in novozaveznih izročil, Bloch opozarja na eshatološke prvine, ki jih sproža transcendiranje, toda na ravni imanence, tudi te, še nenastale.

Postavimo si vprašanje: zakaj je bila antična filozofija sploh pripravljena sprejeti judovsko-krščansko izročilo? Vsaj po Blochu je temelje za tak prevzem, npr. Platonov eros in Aristotelovo materijo, ustvarila sama in povsem neodvisno od tujih vplivov. Kajti Ernst Bloch prepričljivo dokazuje, da je že antična filozofija sama v mnogočem uvidela, da resnica potrebuje mesijanske in eshatološke in ne anamnetične prvine, če naj bo zares pot k sreči in svobodi, pot, ki jo usmerja želja po pristnem domovanju v svetu. Bloch nas s svojo hermenevtiko utopije in upanja prepričuje, da gre pri tem za svetost bivanja.

---

³⁰ Anton Sovre: *Predsokratiki*, SM, Ljubljana 1946, str. 77.

ZUSAMMENFASSUNG

Cvetka Tóth: ANÁMNESIS DER WAHRHEIT UND ESCHATOLOGIE DER WAHRHEIT. Über Blochs Verständnis der antiken Philosophie

Der vorliegende Beitrag untersucht Blochs Verständnis der antiken Philosophie im Hinblick auf utopische Züge, die sie mit sich bringt und über die Kategorien verfügt, die einen offenen Raum für die Hoffnung zulassen. Anamnesis als Methode nimmt keine Rücksicht auf Wechsel und Zukunft, weil in ihr Wesenheit nur als Ge-wesenheit anerkannt ist. So weist Bloch ausdrücklich auf zwei Begriffe hin, die seiner Meinung nach einen anamnetischen Sinn weit übersteigen: bei Platon auf den Eros und bei Aristotel auf die Materie. So sieht Bloch schon in der antiken Philosophie eine Begründung seines eschatologischen Verständnisses des Wahrheitsbegriffes, nach welchem der Sinn des Philosophierens und der Philosophie selbst als Prozeß zu Glück und Freiheit verstanden wird.